

Jørgen Elklit

Bør folketingsvalgloven revideres?¹

Det er både godt og nødvendigt fra tid til anden at se på, hvordan de demokratiske institutioner fungerer, ikke bare i andre lande, men også hos os selv. Med udgangspunkt i otte centrale kriterier til vurdering af valgsystemer diskuterer artiklen, hvor godt det danske folketingsvalgssystem fungerer. Hovedtrækkene i folketingsvalgloven stammer fra 1920, selvom den er blevet justeret flere gange, og artiklen foretager derfor en form for "demokratisk eftersyn" af den måde, Folketinget vælges på nu. Diskussionen fører frem til, at der kan peges på en række områder, hvor Folketinget med fordel kunne foretage visse revisioner af folketingsvalgloven – og det vel at mærke uden at det ville være nødvendigt først at ændre Grundloven!

I begyndelsen af 1990'erne begyndte engelske forskere og samfundsdebattører med interesse i demokratiteori og demokratiske institutioner at overveje, om det – blandt andet i lyset af den tredje demokratiseringsbølge – mon ikke også var rimeligt at vende blikket indad og se på, om de demokratiske institutioner i England/Storbritannien fungerede, som de burde.

Resultatet blev et projekt, *Democracy Audit*, som analyserer og debatterer og arbejder for forbedring af de demokratiske institutioner, primært i Storbritannien, men også andre steder, hvor der er interesse for at tage en sådan opgave op (se for eksempel Beetham, 1994, og Weir, 1994). Nogle af tilgangene inden for *Democracy Audit* er brede og generelle, andre mere fokuserede på specifikke problemer. Et eksempel på det sidste er Patrick Dunleavys og Helen Margetts' beskæftigelse med virkningerne af det engelske valgsystem, herunder ikke mindst de mulige virkninger af de alternativer, der diskuteres, blandt andet i forbindelse med de systemer, der allerede er blevet indført i Skotland og Wales (Dunleavy og Margetts, 1994; 1999). Alt i alt er det et godt – og nødvendigt – korrektiv til nogle af de mere kvantitative demokratimålinger.

Herhjemme gav Grundlovsjubilæet i 1999 – i mindre målestok og langt mindre systematisk – anledning til noget af det samme, idet ikke så få af de mange jubilæumsbøger og -artikler også pegede på områder, hvor der kunne være anledning til at overveje ændringer – eller i hvert fald til at diskutere og klargøre begrundelserne for *ikke* at ændre uklare, utidssvarende eller kontroversielle institutionelle indretninger.

Diskussionerne i 1999 var vigtige, men alligevel er der ikke sket noget konkret endnu. En nærliggende forklaring herpå er, at kampagnen op til *euro*-afstemningen i september 2000 kom i vejen. Det spiller givetvist også en rolle, at centralt placerede politikere dels er usikre på, hvad et større grundlovsrevisionsarbejde vil kunne føre til, dels ikke ved, hvordan man i givet fald skal få et resulterende grundlovsforslag slæbt gennem den krævende ændringsprocedure.

Folketingsvalgloven blev ikke ofret den store opmærksomhed i 1999. Det skyldes utvivlsomt, at de fleste synes, at den er god nok. Hertil kommer vel også,

Jørgen Elklit

Bør folketingsvalgloven revideres?¹

Det er både godt og nødvendigt fra tid til anden at se på, hvordan de demokratiske institutioner fungerer, ikke bare i andre lande, men også hos os selv. Med udgangspunkt i otte centrale kriterier til vurdering af valgsystemer diskuterer artiklen, hvor godt det danske folketingsvalgssystem fungerer. Hovedtrækkene i folketingsvalgloven stammer fra 1920, selvom den er blevet justeret flere gange, og artiklen foretager derfor en form for "demokratisk eftersyn" af den måde, Folketinget vælges på nu. Diskussionen fører frem til, at der kan peges på en række områder, hvor Folketinget med fordel kunne foretage visse revisioner af folketingsvalgloven – og det vel at mærke uden at det ville være nødvendigt først at ændre Grundloven!

I begyndelsen af 1990'erne begyndte engelske forskere og samfundsdebattører med interesse i demokratiteori og demokratiske institutioner at overveje, om det – blandt andet i lyset af den tredje demokratiseringsbølge – mon ikke også var rimeligt at vende blikket indad og se på, om de demokratiske institutioner i England/Storbritannien fungerede, som de burde.

Resultatet blev et projekt, *Democracy Audit*, som analyserer og debatterer og arbejder for forbedring af de demokratiske institutioner, primært i Storbritannien, men også andre steder, hvor der er interesse for at tage en sådan opgave op (se for eksempel Beetham, 1994, og Weir, 1994). Nogle af tilgangene inden for *Democracy Audit* er brede og generelle, andre mere fokuserede på specifikke problemer. Et eksempel på det sidste er Patrick Dunleavys og Helen Margetts' beskæftigelse med virkningerne af det engelske valgsystem, herunder ikke mindst de mulige virkninger af de alternativer, der diskuteres, blandt andet i forbindelse med de systemer, der allerede er blevet indført i Skotland og Wales (Dunleavy og Margetts, 1994; 1999). Alt i alt er det et godt – og nødvendigt – korrektiv til nogle af de mere kvantitative demokratimålinger.

Herhjemme gav Grundlovsjubilæet i 1999 – i mindre målestok og langt mindre systematisk – anledning til noget af det samme, idet ikke så få af de mange jubilæumsbøger og -artikler også pegede på områder, hvor der kunne være anledning til at overveje ændringer – eller i hvert fald til at diskutere og klargøre begrundelserne for ikke at ændre uklare, utidssvarende eller kontroversielle institutionelle indretninger.

Diskussionerne i 1999 var vigtige, men alligevel er der ikke sket noget konkret endnu. En nærliggende forklaring herpå er, at kampagnen op til *euro*-afstemningen i september 2000 kom i vejen. Det spiller givetvist også en rolle, at centralt placerede politikere dels er usikre på, hvad et større grundlovsrevisionsarbejde vil kunne føre til, dels ikke ved, hvordan man i givet fald skal få et resulterende grundlovsforslag slæbt gennem den krævende ændringsprocedure.

Folketingsvalgloven blev ikke ofret den store opmærksomhed i 1999. Det skyldes utvivlsomt, at de fleste synes, at den er god nok. Hertil kommer vel også,

at andre temaer – som for eksempel forholdet til EU eller de utidssvarende formuleringer på rettighedsområdet – var nok så vigtige at diskutere, når konstitutionelle forhold nu endelig var oppe at vende i den offentlige debat.

Men modsat Grundloven står folketingsvalgloven jo til at ændre, hvis der blot er den fornødne vilje og et politisk flertal, der vil bære ændringerne igennem. Derfor gælder det bare om at komme i gang, hvis der er noget, der bør ændres. I øvrigt gennemføres der ikke så helt sjældent småjusteringer især af teknisk karakter i valgloven (jf. det nu fremsatte forslag til ændring af folketingsvalgloven m.m. (L 123), som blandt andet kan ses på Indenrigsministeriets hjemmeside, www.inm.dk).

Denne artikel vil først præsentere et sæt kriterier, som man dels kan bruge, når man skal bestemme sig for en ny valglov, dels kan tage udgangspunkt i, når man skal vurdere en allerede gældende lovs hensigtsmæssighed og funktionsduelighed. Der vil dog ikke blive gået i dybden med diskussionen af disse kriterier, kun givet en antydning af relevante temaer og væsentlige synspunkter, som interesserede så kan bruge som udgangspunkt for videre overvejelser. Derefter vil der blive set på, om der mon skulle være behov for at ændre loven om valg til Folketinget.

Udgangspunktet for artiklen er i øvrigt, at når man ind imellem beskæftiger sig med rådgivning om valgsystemer, valgadministration og andre demokratifremmende foranstaltninger i nye demokratier, er det vel kun naturligt også at vende blikket indad og se, hvorledes situationen er herhjemme? Er der noget, der på dette område kan eller bør gøres anderledes og bedre?

De grundlæggende kriterier

Hvis man i første omgang vil vurdere folketingsvalgsystemet – eller et hvilket som helst andet valgsystem – lidt mere overordnet og principielt, er én mulig fremgangsmåde at se på de fem-ti generelle kriterier, der ofte bruges til at vurdere forslag til valgsystemer, og som for eksempel er sammenstillet i *International IDEAs* håndbog om valgsystemer (Reynolds og Reilly et al., 1997). De otte kriterier, der fokuseres på i den pågældende håndbog, er, at valgsystemet skal være indrettet således, at valgene

- sikrer et rimeligt repræsentativt parlament (eller hvad det nu er for et organ, der skal vælges),
- er meningsfulde og forståelige for vælgerne,
- kan bidrage til forsoning i forbindelse med eventuelle konfliktsituationer,
- muliggør dannelse af stabile og effektive regeringer,
- sikrer, at regering og parlamentsmedlemmer kan komme til at stå til regnskab for deres politik over for vælgerne,
- fremmer tendenser til dannelse og fortsat udvikling af partier, der har bred samfundsmæssig appel,
- sikrer, at der er en duelig opposition i parlamentet, og
- ikke er dyrere og administrativt mere besværlige at gennemføre end højst nødvendigt.

Der er ingen tvivl om, at det danske valgsystem i betydeligt omfang lever op til disse kriterier og hensyn – især når man tager i betragtning, at man ikke kan score højt på dem alle på en gang. Så i den forstand er der ikke de store problemer med den måde, vi vælger vores parlament på. Der hvor systemet måske ikke scorer så højt, som nogle vel ville finde det ønskværdigt, er de to punkter om regeringernes stabilitet og effektivitet og om den såkaldte direkte *accountability*, som især drejer sig om, i hvilket omfang individuelle politikere kan væltes ved et valg – og det er jo ikke helt let i det danske system, fordi kredsstrukturen og opstillingstraditionerne er, som de er. I øvrigt bidrager andre træk i det politiske system til, at danske regeringer som regel er præget af en betydelig stabilitet, så det skal ikke ses som et væsentligt kritikpunkt.

Et problem, der ikke ses som væsentligt i en dansk sammenhæng, men som andre steder tillægges nogen vægt, er spørgsmålet om den centrale valgadministrations grad af uafhængighed af den siddende regering. Det er naturligvis dette (formelle) hensyn, der ligger bag, når man i en række lande kalder sin valgadministration "den uafhængige valgkommission" (eller noget tilsvarende) og prøver at sikre, at den er så uafhængig som muligt af den siddende regering – for det er den øvrige centraladministration ikke. Derfor kan man ikke være sikker på, om man kan stole helt på embedsmændene som administratorer af de forskellige valg. Normen om et upartisk offentligt bureaukrati er ikke lige stærk alle steder, og netop i forbindelse med administrationen af valg til centrale magtpositioner kan det være problematisk, hvis valgadministrationen ikke er – eller ses om – partipolitisk neutral (Elklit og Reynolds, 2000). En nyttig illustration af de problemer, en stærkt politiseret og politiserende valgadministration kan bidrage til, er netop set ved valgmandsvalget i Florida i forbindelse med det amerikanske præsidentvalg i november-december 2000.

Mig bekendt har der på dette punkt aldrig kunnet sættes blot den mindste finger på Indenrigsministeriets administration (eller på de skiftende regeringer), og der er ikke noget, der har kunnet blot antyde, at der har været eller vil kunne opstå problemer med politisk eller anden form for uacceptabel afhængighed af ministeriets politiske chef (eller andre regeringsmedlemmer).

I den forbindelse er det så i øvrigt interessant, at ingen tilsyneladende ser de store problemer i den måde, valgstyrene og de tilfornede vælgere "vælges" på, nemlig normalt blandt medlemmerne i de politiske partier, der er repræsenterede i kommunalbestyrelsen. Lovgivningen taler nemlig kun om, at de skal vælges forholdsmæssigt blandt vælgerne i kommunen, men spørgsmålet er vel, om det i en tid med færre og færre partimedlemmer ikke ville være en fordel at udvide rekrutteringsgrundlaget på en sådan måde, at valgstyrene og de tilfornede vælgere blev mere repræsentative, end tilfældet er nu – og således, at man ikke løber ind i de problemer med at få nok valgstyrene, tilfornede vælgere, stemmemodtagere osv., som man somme tider har i nogle kommuner?

I modsætning til i en række andre lande er det i sidste ende parlamentet selv (altså Folketinget), der afgør gyldigheden af kandidaternes valg. I forbindelse hermed kan Folketinget både vende tilbage til Indenrigsministeriets beregninger og opgørelser og til de enkelte valgbestyrelsers opgørelser – og eventuelt træffe

beslutning om valgs gyldighed/ugyldighed og i yderste fald omvalg – så Tinget har absolut fat i den lange ende, hvis der skulle være problemer. Sådan bør det også være, og lige netop derfor er der ikke noget påtrængende behov for at gøre den danske valgadministration mere uafhængig, end den allerede er.

Grundloven siger i øvrigt ikke specielt meget om valgene til Folketinget, idet der kun er nogle få paragraffer, hvor de grundlæggende regler lægges fast (først og fremmest §§ 28-31). Det skyldes blandt andet, at de politiske og forfatningsmæssige komplikationer i 1918-20 (se hertil især Elklit, 1988, og Fink, 2000) og igen sidst i 1940'erne (Elklit, 1999) gjorde det klart for politikerne, at det kun er de allervigtigste rammer omkring folketingsvalgsystemet, der skal stå i Grundloven. Hvis der nemlig står mere end det allernødvendigste, kan der måske på et senere tidspunkt opstå situationer, hvor man gerne vil ændre et eller andet – måske bare en mindre ting – men ikke kan komme til det på grund af de krævende grundlovsrevisionsbestemmelser. Så derfor står der i Grundloven kun lige netop, hvad der skal, selvom det måske også kan give problemer, således som det vil blive taget op nedenfor.

Den faktiske brug af valgsystemet – deltagelsesprocent, procent kasserede og blanke stemmesedler og den slags – bør naturligvis også inddrages i en vurdering af folketingsvalgsystemet. Men med en deltagelse i folketingsvalgene, der ved de seneste seks valg i gennemsnit har været 85,6 pct., og som efter et lavpunkt i 1990 på knapt 83 pct. har været stigende ved de seneste to valg, er der på det punkt ingen grund til bekymring (Elklit, Møller, Svensson og Togeby, 2000: 14). Og procenten af ugyldige stemmesedler (dels blanke, dels "andre ugyldige") er normalt så lav (henholdsvis godt ½ pct. og ca. ¼ pct.), at det heller ikke giver anledning hverken til bekymring eller til forslag, der ville have til formål at ændre noget på dette område.

To andre kriterier, der ofte inddrages, når et valgsystem skal vurderes, er dels et eller andet udtryk for mandatfordelingens afspejling af stemmefordelingen på partierne, altså graden af proportionalitet, dels en vurdering af regeringsdannelsesprocessen efter valget og effektiviteten af de regeringer, valget resulterer i. De to sidstnævnte forhold er det ret vanskeligt at gøre op på en måde, som alle kan enes om – hvad skal egentlig måles og hvordan? – medens det første er betydeligt nemmere med et af de proportionalitetsmål, der er udviklet til netop dette formål. Gallaghers disproportionalitetsindeks, som bygger på de kvadrerede afvigelser mellem stemme- og mandatandele, forekommer her at være det mest hensigtsmæssige (Elklit, 2000: 45-46). En sammenligning med andre systemer viser, at Danmark på dette punkt ligger i den absolut pæne ende (Lijphart, 1994).

Ændringer af gældende valgsystemer – eller udvikling af nye – var i en lang periode noget, der kun fandt sted yderst sjældent, og som regel var det så kun småjusteringer, der fandt sted. Siden 1980'erne er det imidlertid blevet langt mere udbredt, og en langt mere fyldig litteratur end tidligere diskuterer nu indførelsen af nye valgsystemer eller ændringer af de tidligere systemer, ser på effekterne af forskellige systemer (specielt med hensyn til proportionalitet) og reflekterer over, om andre og bedre løsninger skulle kunne udtænkes – i hvert fald teoretisk

(Taagepera og Shugart, 1989; Lijphart, 1994; Jones, 1995; Reynolds og Reilly et al., 1997; og Cox 1997 er blandt de centrale titler).

Den type kriterier, der blev anført ovenfor, bruges imidlertid kun sjældent i de beslutningsprocesser, der fører frem til nye valgsystemer (New Zealand i begyndelsen af 1990'erne er dog en bemærkelsesværdig undtagelse (Roberts, 1997)) – og hvis det sker, er det normalt kun i de tidlige, mindre betydningsfulde faser. Området er i betydeligt omfang præget af, hvad de enkelte aktører – partier eller enkeltpersoner – mener vil være i deres egen bedste interesse især på kort, men også på længere sigt, således som det er fremgået af en række studier af konkrete beslutningsprocesser på området (se for eksempel Bawn, 1993; Geddes, 1998; von Sydow, 1989; Elklit, 1988; 1999). Heri er der absolut intet mærkeligt – det ville have været mere mærkeligt, hvis det modsatte havde været tilfældet! En lidt mere generel diskussion ses i øvrigt hos Kuhnle (1987).

Men balancen mellem de to grundlæggende hensyn – nogenlunde proportionalitet versus gode muligheder for dannelse af effektive og stabile regeringer – er ofte vanskelig at håndtere, og derfor kommer et af de to hensyn som regel til at dominere. Specielt er processerne i Østeuropa på dette punkt gennem 1990'erne interessante (se hertil for eksempel Taagepera, 1997, og Nohlen og Kasapovic, 1996), men også erfaringerne i New Zealand siden 1996 (Boston et al., 1996) og nu i Skotland og Wales (Dunleavy og Margetts, 1999) påkalder sig betydelig interesse. Mønsteret synes nu at være, at proportionalitetsmålsætningen mange steder tillægges større vægt end tidligere, til dels i erkendelse af, at spørgsmålet om regeringers effektivitet og stabilitet generelt afhænger af så mange forhold, at det ville være urimeligt at operere med en simpel énfaktorforklaring (valg-systemet), når dét spørgsmål skal vurderes.

Er der mere specifikke problemer i folketingsvalgloven?

På forhånd er der ikke grund til at tro, at der skulle være de store problemer med folketingsvalgloven, men derfor kan der jo godt være mindre problemer, som man med fordel kunne se på og eventuelt forsøge at løse. Afvejningen af de forskellige hensyn bag valgloven og dens mere specifikke procedurer og indretninger bør med mellemrum overvejes, således at man kan være sikker på, at den til enhver tid bedst muligt afspejler, hvad der er behov for – både under en politisk-demokratisk og under en administrativ synsvinkel. Den sidste type overvejelser ligger i øvrigt bag mange af de tekniske ændringer, der fra tid til anden gennemføres i folketingsvalgloven.

Generelt gælder det, at valglovgivning altid bør indeholde en klar afgrænsning af, hvem der kan deltage i valget, dels som vælgere (valgretsbestemmelserne), dels som partier og kandidater (valgbarheds- og opstillingsreglerne). Det må også på forhånd ligge fast, hvilket valgsystem der skal bruges, hvilke valgkredse der skal være, og hvorledes mandaterne skal fordeles på kredse, og det er specielt i forbindelse med disse mere generelle overvejelser om valgsystemet, at de otte kriterier kommer ind i diskussionen. Gennemgangen af, hvor der i en dansk sammenhæng eventuelt kunne være spørgsmål at diskutere, vil følge den samme grundlæggende systematik, således at der først ses på valgretsbestemmelserne,

så på valgbarheds- og opstillingsreglerne og endelig på valgsystemet i bred forstand. En række mere uvæsentlige punkter berøres ikke.

Valgretsbestemmelserne

Det fremgår af § 29 i Grundloven, at valgret til Folketinget forudsætter dansk indfødsret, fast bopæl i riget, og at man har nået valgretsaldere (samt at man ikke er umyndiggjort, men det er dog det mindste problem).

Danske statsborgere, der for en længere periode opholder sig i udlandet, men som ikke er udsendt på nogle af de særlige vilkår, der tillader, at man alligevel kan optages på valglisten og derfor deltage i valg i Danmark (folketingsvalglovens § 2), føler sig ofte uretfærdigt behandlet. Man burde måske overveje, om der var behov for at gennemtænke forholdene på dette område yderligere og eventuelt revidere reglerne? Folketinget vedtager jo love, som de pågældende danske statsborgere er omfattet af, så ville det ikke kun være naturligt, at de også kunne influere på Folketingets sammensætning og på, hvem der skulle repræsentere dem på tinge? De konservative har da også for nylig bebudet et initiativ på området, som ikke på forhånd er blevet afvist af de radikale.

Spørgsmålet er imidlertid, om der vil kunne opnås enighed om, hvad "fast ophold" vil sige. Der anlægges under alle omstændigheder en bredere fortolkning nu end tidligere (Pade, 1999: 164), og der er derfor tale om, at fortolkningen i et vist omfang afspejler en over tid ændret opfattelse af bopælskravet. Hvorvidt der vil kunne opnås enighed om at udvide fortolkningen yderligere, er ikke til at vide, men det er naturligvis den eneste mulighed for en ændring på dette punkt, hvis man vil undgå vejen omkring en grundlovsændring. En sådan yderligere udvidet fortolkning ville givetvis forudsætte en juridisk vurdering af et eventuelt forslags grundlovsmedholdelighed (for et fortilfælde, se Pade, 1999: 165).

I øvrigt fremgår det af den seneste beretning fra Valgretsnet, som omfatter perioden 1993-99, at godt 30 pct. af alle ansøgninger om valgret i henhold til den nuværende fortolkning faktisk blev bevilget, men det er naturligvis en ringe trøst for dem, der fik afslag. Hertil kommer, at tallet heller ikke siger noget om, hvor mange udlandsdanskere der har undladt at søge optagelse på folketingsvalglisten, fordi de gik ud fra, at det alligevel ville være omsonst.

Tilsvarende med udlændinge, der er fastboende i Danmark. Burde man ikke indføre samme regler for dem som ved de kommunale valg, når man kan argumentere for, at de samme hensyn til de positive virkninger på integration mm. vel må forventes at gøre sig gældende? Og man kan vel ikke for alvor argumentere for, at de ikke har en berettiget interesse i Folketingets sammensætning – måske endda mere end i de forskellige kommunalbestyrelses sammensætning? At disse grupper sikkert ville anvende en eventuel stemmeret i ret forskelligt omfang (jf. Elklit, Møller, Svensson og Togeby, 2000) er vel heller ikke i sig selv et argument imod at give dem mulighed for at påvirke sammensætningen af Folketinget? Men problemet er naturligvis, at denne gruppe ikke kan få valgret uden en grundlovsændring, så derfor vil det utvivlsomt have lange udsigter, inden noget sådant eventuelt ville kunne gennemføres. For nogle i denne gruppe vil en (individuel) løsning naturligvis være at søge dansk indfødsret, som i de fleste

tilfælde vil kunne opnås på kortere tid, end det tager at gennemføre en grundlovsændring.

Opstillingsreglerne (dvs. reglerne for overhovedet at kunne deltage i valget)

For at et parti skal kunne deltage i et folketingsvalg, skal det enten have været repræsenteret i det foregående Folketing (og fortsat være repræsenteret ved valgets udskrivning) eller have afleveret så mange underskrifter, at det svarer til 1/175 af det antal gyldige stemmer, der blev afgivet ved det foregående folketingsvalg, p.t. således 19.463 underskrifter. Det synes de fleste vel er et rimeligt krav, selvom en række ændringer i indsamlings- og godkendelsesprocedurerne er blevet udformet således, at det reelt er blevet sværere for de små og nye partier at nå det nødvendige antal underskrifter, end det var tidligere.

Hensigten med stramningerne var blandt andet at undgå, at partier, der har klaret underskriftskravet, men hvis meget beskedne faktiske tilslutning blandt vælgerne blev demonstreret ved det efterfølgende valg, alligevel havde adgang til radio og TV ud fra de almindelige regler herom. I nogle lande har man faktisk inddelt partierne i to eller flere kategorier, således at de største får mere tid i medierne end de øvrige ud fra den filosofi, at de er mest interessante for vælgerne, fordi regeringsdannelse mm. især vil afhænge af, hvorledes de vil klare sig – og derfor er de jo også mest interessante ud fra almindelige nyhedskriterier. Men i et partisystem som det danske – og med vore traditioner for regeringsdannelse – forekommer det ikke at være en vej, der er værd at begive sig ud på, selvom der nok i nogle politiske kredse kunne være en vis sympati for tanken.

Med hensyn til kravet til kandidater uden for partierne – kun 150-200 underskrifter fra vælgere i den opstillingskreds, hvor de formelt stiller op – så er det så lavt, at det er svært at forstå for udlændinge, som somme tider tror, at det er en vits, når man nævner det. Når man ser på, hvor få stemmer kandidater uden for partierne normalt får, ville det nok være en god idé at stramme kravet lidt – for eksempel til det dobbelte? Det ville i hvert fald ikke ødelægge mulighederne for at stille op i de tilfælde, hvor der er tale om seriøse kandidater – som J. Christmas Møller i de sønderjyske amter i sin tid – eller kandidater med solid folkelig opbakning – som Jacob Haugaard i Århus Amtskreds i begyndelsen af 1990'erne.

Valgsystemet

Det er nemmere at pege på kriterier, der bør inddrages i vurderingen af valgsystemer, end det er at gennemføre bredt dækkende, men alligevel systematiske vurderinger af konkrete valgsystemer. Det skyldes dels allehånde målingsproblemer, dels at vægtningen af de opstillede kriterier i forhold til hinanden forudsætter en enighed herom, der kun sjældent er til stede.

Det danske valgsystem scorer imidlertid relativt højt på mange af de ovenfor opstillede kriterier. Forklaringen er ikke bare, at det er et forholdstalsvalgssystem (som har stor betydning for partiernes måde at gebærde sig på, både i forbindelse med valg og i Folketinget), men også, at det har to niveauer af forholdsmæssig fordeling (dels det nationale niveau, dels amts- og storkredsens valgkreds niveau), hvori der oven i købet er indbygget et subtilt udtænkt system til at sikre, at folke-

tingsmedlemmerne alligevel bliver spredt så nogenlunde ud over landet (bliver *lokaliseret*, som det af og til kaldes).

Konsekvensen er, at vi på en og samme tid har (1) overordnet forholdsmæssighed mellem de partier, der klarer spærregrænsen, (2) indbygget heri en rimelig afspejling af partiernes relative styrkeforhold i de enkelte amts- og storkredse (især i de store), (3) for langt de fleste af vælgerne også et lokalt valgt medlem af Folketinget (eventuelt flere), men ikke nødvendigvis af det parti, vedkommende har stemt på, og (4) mulighed for vælgerne for indflydelse på, hvem der skal vælges for ens foretrukne parti. For en mere detaljeret gennemgang henvises til Elklit (1993; 2000) og Elklit og Pade (1996).

Om man vil kalde det danske folketingsvalgssystem indviklet eller ej, afhænger nok i nogen grad af, hvem man er, og hvilke elementer, der fokuseres på, men det er naturligvis mere indviklet end helt simple systemer som flertalsvalg i enkeltmandskredse (som i USA, England, og Nepal) eller forholdstalsvalgssystemer, der kun opererer med lukkede, nationale og/eller regionale lister (som Israel, Sydafrika og Finland).

Men det meste af, hvad der opfattes som indviklet, er fordelingsmæssige detaljer, der ikke ændrer ved den overordnede – og afgørende – enkelhed på nationalt plan: For partier over spærregrænserne svarer mandatandelen så præcist, som det nu engang er muligt, når folketingsmedlemmerne ikke kan forekomme som decimalbrøker, til de pågældende partiers stemmeandel – det er da ret simpelt!

Det eneste reelle problem i relation til valgsystemet er nok spærrereglen (som jo egentlig er tre forskellige krav, hvoraf det er nok at opfylde det ene for at få adgang til at deltage i fordelingen af tillægsmandater).

Grundlovens ord i § 31 om, at de nærmere regler for valgrettens udøvelse gives ved valgloven, der "til sikring af en ligelig repræsentation af de forskellige anskuelser blandt vælgerne fastsætter valgmåden, herunder hvorvidt forholdstalsvalg måden skal gennemføres i eller uden forbindelse med valg i enkeltmandskredse", synes at pege i retning af, at der *ikke* bør være en spærreregel, idet opfattelser med forholdsvis beskeden tilslutning under den nuværende ordning ikke kan blive repræsenteret i Folketinget, selvom de har fået flere stemmer, end hvad der svarer til ét mandat, altså 1/175 af de gyldige stemmer ved det pågældende valg. Spørgsmålet er altså i al sin enkelhed, hvor grænsen for den ligelige repræsentation faktisk går.

Da Østre Landsret havde anledning til at se på det spørgsmål for næsten 30 år siden, i 1972, var konklusionen for så vidt klar nok, idet Retten fandt, at Grundloven ikke blev krænket på grund af disse bestemmelser (Germer, 1995: 49; Pade, 1999: 175). Landsrettens 1972-argumenter forekommer dog ikke specielt overbevisende. Om Højesteret – som på det seneste tilsyneladende er trådt mere i karakter som en slags forfatningsdomstol – ville komme til en anden konklusion, kan man naturligvis ikke vide, men helt umuligt er det vel ikke?

Systemet betyder under alle omstændigheder, at nogle vælgere risikerer ikke at blive repræsenteret, også selvom de har stemt på et parti, der har stemmer nok til mere end et helt mandat. Hvis repræsentationshensynet vægtes højest (vis-a-vis regeringsdannelsehensynet, blandt andet ud fra hidtidige erfaringer

med repræsentation af små partier) burde spærrereglen ændres, således at der kun var én regel, nemlig at partier med mindst 1/175 af de gyldige stemmer på landsplan uden videre kunne deltage i tillægsmandatfordelingen.

Den politiske vilje til at tage dette spørgsmål op er imidlertid beskedent, så der vil sikkert ikke ske noget. Det er alligevel et punkt, der fortjener overvejelse. Det skyldes hensynet til det politiske systems inklusivitet – dvs. at flest mulige vælgere føler, at de bliver taget alvorligt af det politiske system og kan få deres synspunkter frem også i Folketinget – og derved motiveres til at tage del i den politiske proces. Spørgsmålet bør altså overvejes seriøst, ikke bare afvises pr. automatik. Og det er jo velkendt, at det normalt ikke er Folketingets mindste partier, der har vanskeliggjort eller forhindret forlig og den helt nødvendige kompromisdannelse.

Uanset, om der på trods af disse argumenter ikke skulle være stemning for at sænke spærrereglen til prisen i stemmer for ét mandat, så er der i hvert fald ingen grund til at opretholde den af de nuværende tre regler, der siger, at et parti også kan få adgang til tillægsmandatfordelingen, hvis det har fået så mange stemmer i to af landsdelene som det gennemsnitlige antal gyldige stemmer, der i de pågældende landsdele er afgivet pr. kredsmandat.

Den tiltagende politiske ensartethed på tværs af landet har nemlig gjort denne kompromisformulering fra 1961 inderligt overflødig, og den har faktisk ikke en eneste gang siden sin indførelse for næsten 40 år siden været den eneste grund til, at et parti har fået adgang til tillægsmandatfordelingen. Hver gang et parti har opfyldt dette krav, har det nemlig også opfyldt kravet om to pct. af stemmerne, medens det modsatte ikke har været tilfældet, idet det flere gange er sket, at et parti har opfyldt kravet om de to pct., men ikke har haft stemmer nok i to af de tre landsdele til at kunne honorere spredningskravet. Det er altså en bestemmelse, der sagtens kan undværes.

Partier kan jo også opfylde spærrereglen, hvis de i bare én af stor- eller amtskredsene får et kredsmandat. Siden 1961 har ingen politiske partier med mindre end to pct. af stemmerne opnået et kredsmandat, så denne særlige spærreregulering har tilsyneladende heller ikke længere nogen særlig betydning. Burde den så også afskaffes? Før folketingsvalget i 1998 blev der talt om, at reglen måske ville kunne komme i anvendelse, hvis Kirsten Jacobsen fra Fremskridtspartiet fik det forventede gode valg i Nordjylland, medens partiet i øvrigt fik under to pct. af stemmerne. Fremskridtspartiet endte dog med at få 2,4 pct. af stemmerne, så Kirstens Jacobsens personlige kanonvalg blev uden betydning i denne forbindelse. Alligevel viser det, at reglen fortsat kan være af betydning, og derfor er der ingen grund til også at foreslå den afskaffet.

Kredsinddeling m.m.

Et vist element af tilknytning mellem repræsentanter og repræsenterede er udmærket, fordi det giver vælgerne en fornemmelse af, hvem deres repræsentanter er, samtidig med, at det gør det muligt for de valgte at forholde sig til nogle konkrete personer – og ikke bare til et parti eller en bestemt samfundsgruppe – hvis forskellige interesser de så kan føle, at de faktisk repræsenterer.

Folketingsvalgloven lever op til dette hensyn på den måde, at kandidater opstilles i én (sjældnere flere) af de 103 opstillingskredse, der er reminiscenser af de gamle enkeltmandskredse, der blev brugt til og med 1918, og som bidrager til at fastholde forestillingen om lokal tilknytning og repræsentation. Denne forestilling er muligvis hensigtsmæssig, men opstillingskredsene forekommer i en vis forstand at have udspillet deres rolle, især fordi den stigende brug af sideordnet opstilling og en mere udbredt tendens til at føre valgkamp over hele amts- eller storkredsen – og ikke kun i ens egen opstillingskreds – bidrager til, at valgene mere og mere vindes af dem, der kan samle stemmer også uden for deres egen opstillingskreds. Det går især ud over kandidaterne i de mindste opstillingskredse i hver amts- og storkreds, medens de største opstillingskredse tilsvarende ofte giver valg til kandidater fra måske fire eller fem partier.

Forklaringen er tilsyneladende, at opstillingskredsene i vore dage overvejende har symbolsk betydning, selvom de naturligvis fortsat har formel betydning ved udvælgelsen af de valgte kandidater og – på et lidt andet plan – for konkurrencesituationen mellem kandidaterne fra de enkelte partier. Det er de 17 amts- og storkredse, der er de egentlige valgkredse i det danske system, selvom man ind imellem stadig støder på den fejlagtige opfattelse, at opstillingskredsene spiller en selvstændig rolle.

Amterne har utvivlsomt en mere klar placering i vælgernes bevidsthed. Det er blandt andet derfor oplagt, at de bør bevares som grundlag for kredsinddelingen, selvom det naturligvis er muligt at argumentere for, at der er så store interesseforskelle internt i de tre-fire største amtskredse (især mellem de store bysamfund og resten af de pågældende amter), at man kunne overveje en opdeling af dem (Elklit og Tonsgaard, 1984).

Nok så væsentligt er det imidlertid, at de tre storkredse i København og Frederiksberg er så små, samtidig med, at de ikke svarer til nogen naturlig opdeling af det sammenvoksede storbyfund, der derfor langt snarere skulle være én samlet valgkreds. Størrelsesmæssigt ville en kreds, der kom til at bestå af de tre nuværende storkredse, i øvrigt kun komme til at svare til en af de fire store amtskredse (Københavns, Fyns, Århus og Nordjyllands), så det ville kun opleves som naturligt, hvis vælgerne i hele det københavnsk-frederiksbergske byområde sammen kunne vælge deres repræsentanter. Det ville også tillade en mere forholdsmæssig fordeling i forhold til partiernes samlede styrke i København og Frederiksberg, idet størrelsen på de nuværende små "storkredse" sætter nogle naturlige begrænsninger for, hvor langt forholdsmæssigheden kan komme til at gå i hver af dem. Dette udlignes naturligvis via tillægsmandatfordelingen (både inden for landsdelen og i hele landet), men det bør dog erindres, at Østre Storkreds er noget større end de to øvrige, hvorved forholdsvis mange af tillægsmandaterne falder her. Slutresultatet er derfor, at Østre Storkreds i 1998 fik ti af områdets i alt 18 mandater, medens en rent forholdsmæssig fordeling kun ville have givet valgkredsen otte mandater. Hertil kommer, at langt de fleste mandater af de ti mandater faldt i de fire største af de i alt otte opstillingskredse.

Hvis det beslutes ikke at nedlægge opstillingskredsene, bør det overvejes, om der ikke er behov for flere opstillingskredse i de amtskredse omkring hovedstads-

området, der har haft en kraftig befolkningsudvikling, men som ved den seneste omlægning blev efterladt med forholdsvis få opstillingskredse, dvs. Frederiksborg og Roskilde? Fordi partierne normalt kun opstiller det antal kandidater, der svarer til antallet af opstillingskredse (henholdsvis fire og tre), kan man hurtigt løbe ud for suppleanter, hvorefter vælgerne i de to amter må repræsenteres af suppleanter fra andre amtskredse inden for øernes område. Det virker ikke rimeligt, og derfor er der under alle omstændigheder behov for at se på opstillingskredsens antal og fordeling inden for amts- og storkredsene.

Opstillingsregler og kandidatudvælgelse

Partierne i amts- og storkredsene har traditionelt selv kunnet bestemme deres opstillingsform, hvilket principielt er positivt. Herved kan de nemlig lade deres grundholdninger til internt partidemokrati og forskellige repræsentationsopfattelser komme til udtryk, samtidigt med, at det kan indgå i vælgerens stillingtagen til partierne.

Spørgsmålet er imidlertid, om det fortsat er rimeligt, at et faldende antal partimedlemmer (nu mindre end fem procent af vælgerne, hvoraf en del slet ikke deltager i kandidatudvælgelsen) fortsat skal have de samme muligheder for at bestemme, hvem partiernes kandidater skal være, som dengang, hvor der i forhold til vælgertallet var fem-seks gange så mange partimedlemmer?

Hertil kommer, at der har været rige muligheder for at kombinere opstillingsformerne, hvad der givetvis har bidraget til den uoverskuelighed og forvirring, som nogle har forbundet med den danske valglovgivning. Men fire forskellige opstillingsformer (kredsvis, henholdsvis almindelig eller i kombination med partiliste, og sideordnet, henholdsvis med og uden nominering) – som endda kan kombineres på forskellig vis – er vel også rigeligt?

Ved sideordnet opstilling kunne man spørge, om det ikke ville være tilstrækkeligt, at mandatfordelingen på kandidater foregik alene efter de personlige stemmer? Det nuværende system med forholdsvis fordeling af partistemmerne i hver af opstillingskredsene er i hvert fald forvirrende, skaber ulige forhold mellem store og små opstillingskredse, og er svært at gennemskue for både vælgere og partimedlemmer. Hertil kommer, at det kun i ganske få tilfælde fører til, at der vælges andre kandidater end dem, man ville få ved udelukkende at bruge de personlige stemmer (herunder, at stedfortræderrækkefølgen ændres)!

For at et sådant system skulle kunne virke tilfredsstillende, skulle det omfatte samtlige et partis opstillingskredse i en amts- eller storkreds. Sådant er det dog også nu i langt de fleste tilfælde, hvor et parti vælger denne opstillingsform, så det ville ikke ændre meget at gøre det obligatorisk. Udviklingen siden 1970'erne i retning af flere og flere sideordnede opstillinger (og indførelsen heraf ved kommunalvalg) betyder utvivlsomt også, at mange vælgere ville hilse en sådan ændring velkommen – specielt de vælgere, der tror, at det allerede er på den måde! Den kombination af kredsvis og sideordnet opstilling, som man fortsat ser en sjælden gang, ville under et sådant system blive inderligt overflødig.

Med hensyn til partiliste kunne man være fristet til at foreslå, at man skulle kalde en spade en spade, og derfor ændre systemet således, at det i alle tilfælde

var partilistens rækkefølge, der skulle følges, når de personer skal udpeges, der skal have de mandater, partiet har vundet i en amts- eller storkreds. Men da vælgerne i hvert fald teoretisk har en mulighed for at sprænge partilisten og vælge en anden, end partimedlemmerne foretrækker, foreslås alligevel ingen ændringer på dette punkt. Måske skulle man dog gøre lidt mere ud af at informere om betydningen af de forskellige måder at stemme på, når et parti opstiller på partiliste, idet formodningen er, at ikke alle vælgere har helt styr på, hvorledes kandidatudvælgelsen foregår i den situation.

Konklusion

Artiklen har vist, at der ikke er de store problemer med folketingsvalgloven, som den ser ud nu. Den gradvise tilpasning til ændrede samfundsforhold siden 1920 har netop betydet, at der ikke er noget stærkt behov for grundlæggende ændringer af hverken valgsystemet eller andre bestemmelser.

Vurderet i forhold til almindelige vurderingskriterier – som ganske vist er vanskelige at anvende helt stringent – må folketingsvalgloven faktisk siges at være ganske udmærket. Det er dog alligevel muligt at pege på mere afgrænsede områder, hvor behovet for ændringer kan overvejes, og hvor det igen er de overordnede kriterier, der må trækkes ind for at vurdere, om disse ændringer kunne være rimelige at gennemføre. Artiklens overvejelser har ført frem til seks konkrete forslag:

1. Valgretsbestemmelserne udvides mest muligt for danske i udlandet. Spørgsmålet om valgret for ikke-danske statsborgere med fast bopæl i Danmark udskydes til en eventuel diskussion om ændring af Grundloven.
2. Kravet om 150-200 stillere for kandidater uden for partierne øges, for eksempel til 3-400.
3. Spærrereglen reduceres til 1/175 af de gyldige stemmer. Under alle omstændigheder kan den af de nuværende spærreregler, der vedrører stemmetallet i to af de tre landsdele, droppes, da den *aldrig* har spillet nogen selvstændig rolle for et partis adgang til at deltage i fordelingen af tillægsmandater – og heller ikke kan forventes at komme til det.
4. De tre storkredse i København/Frederiksberg slås sammen til én kreds, der i mandattal kun vil komme til at svare til en af de fire største af de nuværende amtskredse.
5. Udvælgelsen af de valgte kandidater skal foregå ud fra de personlige stemmetal (bortset fra ved opstilling på partiliste). Det vil så være naturligt, at alle opstillingskredse (hvis de altså bevares) i en amts- eller storkreds opstiller sideordnet, men det er jo også blevet det normale nu.
6. Der igangsættes et udvalgsarbejde med henblik på at afklare, (a) hvorledes valgstyrere og tilforordnede vælgere bedst "vælges" i en situation med færre og færre partimedlemmer, og (b) om fordelene – især for den lokale repræsentation – er så store, at de nuværende opstillingskredse skal bevares. Hvis det besluttet at bevare opstillingskredsene, bør udvalget se på, hvorledes en mere hensigtsmæssig kredsstruktur kan etableres, specielt

med henblik på at sikre dels en mere ensartet størrelse i de enkelte amts- og storkredse, dels en mere ligelig fordeling mellem amts- og storkredse. Andre spørgsmål, der kan bidrage til at sikre et fortsat velfungerende folketingsvalgsystem, kan naturligvis også tages op i et sådant udvalgs.

Noter

1. Tak for nyttige kommentarer fra Anne Birte Pade, Mads Qvortrup og Lise Togeby.

Litteratur

- Bawn, Kathleen (1993). "The Logic of Institutional Preferences: German Electoral Law as a Social Choice Outcome", *American Journal of Political Science*, Vol. 37, No. 4, pp. 965-989.
- Beetham, David (1994). "Key Principles and Indices for a Democratic Audit", pp. 25-43 i *ibid.* (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: SAGE. Også trykt som kapitel 8 i David Beetham, *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Boston, Jonathan, Stephen Levine, Elizabeth McLeay og Nigel S. Roberts (1996). *New Zealand Under MMP: A New Politics?*, Auckland: University of Auckland Press.
- Cox, Gary W. (1997). *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunleavy, Patrick og Helene Margetts (1994). "The Experimental Approach to Auditing Democracy", pp. 155-181 i David Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: Sage.
- Dunleavy, Patrick og Helen Margetts (1999). *From Majoritarian to Pluralist Democracy? Electoral Reform in Britain since 1997*, paper to "The Strategy of Institutional Change" panel, American Political Science Association Annual Meeting, Atlanta, 2 September 1999.
- Elklit, Jørgen (1988). "'Den laveste Partiegoismes allerbrutaleste Fjæs'? Eller: Noget om valglovene i 1915 og 1920", pp. 61-96 i Hans Chr. Johansen, Mogens N. Pedersen og Jørgen Thomsen (red.), *Om Danmarks historie 1900-1920. Festskrift til Tage Kaarsted*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen (1993). "Simpler than its Reputation: The Electoral System in Denmark since 1920", *Electoral Studies*, Vol. 12, No. 1, pp. 41-57.
- Elklit, Jørgen (1999). "What Was the Problem If a First Divisor of 1.4 Was the Solution?", pp. 75-101 i Erik Beukel et al. (red.), *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen (2000). *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærregler, analyse-redskaber*, paper, 5. udgave, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2000). *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke? En analyse af valgdeltagelsen i København og Århus ved kommunalbestyrelsesvalgene i 1997*. Århus: Magtudredningen.
- Elklit, Jørgen og Anne Birte Pade (1996). *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*. København: Indenrigsministeriet. Også tilgængelig på Indenrigsministeriets hjemmeside, www.inm.dk.
- Elklit, Jørgen og Andrew Reynolds (2000). *The Impact of Election Administration on the Legitimacy of Emerging Democracies: A New Research Agenda*. Working Paper # 281, Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame.

med henblik på at sikre dels en mere ensartet størrelse i de enkelte amts- og storkredse, dels en mere ligelig fordeling mellem amts- og storkredse. Andre spørgsmål, der kan bidrage til at sikre et fortsat velfungerende folketingsvalgsystem, kan naturligvis også tages op i et sådant udvalgs.

Noter

1. Tak for nyttige kommentarer fra Anne Birte Pade, Mads Qvortrup og Lise Togeby.

Litteratur

- Bawn, Kathleen (1993). "The Logic of Institutional Preferences: German Electoral Law as a Social Choice Outcome", *American Journal of Political Science*, Vol. 37, No. 4, pp. 965-989.
- Beetham, David (1994). "Key Principles and Indices for a Democratic Audit", pp. 25-43 i *ibid.* (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: SAGE. Også trykt som kapitel 8 i David Beetham, *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Boston, Jonathan, Stephen Levine, Elizabeth McLeay og Nigel S. Roberts (1996). *New Zealand Under MMP: A New Politics?*, Auckland: University of Auckland Press.
- Cox, Gary W. (1997). *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunleavy, Patrick og Helene Margetts (1994). "The Experimental Approach to Auditing Democracy", pp. 155-181 i David Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: Sage.
- Dunleavy, Patrick og Helen Margetts (1999). *From Majoritarian to Pluralist Democracy? Electoral Reform in Britain since 1997*, paper to "The Strategy of Institutional Change" panel, American Political Science Association Annual Meeting, Atlanta, 2 September 1999.
- Elklit, Jørgen (1988). "'Den laveste Partiegoismes allerbrutaleste Fjæs'? Eller: Noget om valglovene i 1915 og 1920", pp. 61-96 i Hans Chr. Johansen, Mogens N. Pedersen og Jørgen Thomsen (red.), *Om Danmarks historie 1900-1920. Festskrift til Tage Kaarsted*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen (1993). "Simpler than its Reputation: The Electoral System in Denmark since 1920", *Electoral Studies*, Vol. 12, No. 1, pp. 41-57.
- Elklit, Jørgen (1999). "What Was the Problem If a First Divisor of 1.4 Was the Solution?", pp. 75-101 i Erik Beukel et al. (red.), *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, Jørgen (2000). *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærregler, analyse-redskaber*, paper, 5. udgave, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2000). *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke? En analyse af valgdeltagelsen i København og Århus ved kommunalbestyrelsesvalgene i 1997*. Århus: Magtudredningen.
- Elklit, Jørgen og Anne Birte Pade (1996). *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*. København: Indenrigsministeriet. Også tilgængelig på Indenrigsministeriets hjemmeside, www.inm.dk.
- Elklit, Jørgen og Andrew Reynolds (2000). *The Impact of Election Administration on the Legitimacy of Emerging Democracies: A New Research Agenda*. Working Paper # 281, Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame.

- Elklit, Jørgen og Ole Tønsgaard (1984). "En ny valglovgivning – et forslag", pp. 383-400 i *ibid.* (red.), *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*, Århus: Politica.
- Fink, Jørgen (2000). *Storindustri eller middelstand. Det ideologiske opgør i Det konservative Folkeparti 1918-20*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Geddes, Barbara (1998). "Initiation of New Democratic Institutions in Eastern Europe and Latin America", pp. 15-41 i Arend Lijphart og Carlos H. Waisman (eds.), *Institutional Design in New Democracies. Eastern Europe and Latin America*, Boulder, Colorado: Westview Press.
- Germer, Peter (1995). *Statsforfatningsret*, 2. udgave, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Jones, Mark P. (1995). *Electoral Laws and the Survival of Presidential Democracies*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Kuhnle, Stein (1987). "Duvergers lov om to-partisystemet", pp. 78-86 i Stein Ugelvik Larsen (red.), *Lov og struktur*, Bergen: Universitetsforlaget.
- Lijphart, Arend (1994). *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-seven Democracies 1945-1990*, Oxford: Oxford University Press.
- Nohlen, Dieter og Mirjana Kasapovic (1996). *Wahlssysteme und Systemwechsel in Osteuropa. Genese, Auswirkungen und Reform politischer Institutionen*, Opladen: Leske und Budrich.
- Pade, Anne Birte (1999). "§ 29" og "§31", pp. 162-167 og 172-178 i Henrik Zahle (red.), *Danmarks Riges Grundlov med kommentarer*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Reynolds, Andrew og Ben Reilly, med Kader Asmal, Sarah Birch, John Carey, Mona Makram Ebeid, Jørgen Elklit, Michael Gallagher, Yash Ghai, Michael Krennerich, Arend Lijphart, René Antonio Mayorga, Ned McMahon, Shaheen Mozaffar, Vijay Patidar, Mahesh Rangarajan, Nigel Roberts, Wilma Rule, Nadezhda Shvedova, Sir Anthony Siaguru, and Jan Sundberg (1997). *The International IDEA Handbook of Electoral Systems*, 2nd ed., Stockholm: International IDEA.
- Roberts, Nigel (1997). "'A period of enhanced surprise, disappointment, and frustration?' The Introduction of a New Electoral System in New Zealand", pp. 63-74 i Jørgen Elklit (ed.), *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experiences and Suggestions*, København: Udenrigsministeriet/Danida.
- Taagepera, Rein (1997). "The Tailor of Marrakesh: Western Electoral Systems Advice to Emerging Democracies", pp. 49-62 i Jørgen Elklit (ed.), *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experiences and Suggestions*, København: Udenrigsministeriet/Danida.
- Taagepera, Rein og Matthew Soberg Shugart (1989). *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven and London: Yale University Press.
- von Sydow, Björn (1989). *Vägen till enkammarriksdagen. Demokratisk förfatningspolitik i Sverige 1944-1968*, Stockholm: Tidens förlag.
- Weir, Stuart (1994). "Primary Control and Auxiliary Precautions: A Comparative Study of Democratic Institutions in Six Nations", pp. 112-154 i David Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*, London: SAGE.